

Володимир Січинський (Прага).

МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.

Мистецтво — в первісному своєму значінні, як людська умілість, зручність, майстерність, а не рідко й винахідність, — грало провідну роль в розвитку культури й цивілізації та все позначалося особливим розквітом у часах найбільшого прокиду національної енергії поодиноких народів.

У житті українського народу мистецтво все займало визначне, якщо не виключне місце — воно організувало й цементувало суспільне життя. Вже з описів чужинців, що бували на Україні, довідуємось, яке велике значіння мало в нас мистецтво.

„Українці загалом спосібні до всіх мистецтв”, — писав славетний французький інженер Боплян 1650. року.

„Серед козацьких мистців є багато майстрів-малярів, винахідливих, що мають великий талант”, — каже сирієць П. Алепський 1654. р.

„Українці мають великий хист до мистецтва”, — писав німець Гакстгаузен у сер. XIX. ст.

І коли в житті нашого народу таке велике значіння мало мистецтво, то ясно, що до народу-мистців найлегше промовити саме через мистецтво.

Завдання мистецтва в освіті й вихованні народніх мас у різних часах уявляти собі різно. В новіших часах, рівнобіжно з розвитком мистецтвознавства як науки, це залежало від світогляду доби й окремих мистецтвознавчих шкіл. Не торкаючись від'ємних сторін кожного такого напрямку, ми вкажемо на ті позитивні риси кожного з них, що намічали певні засоби впливу на маси через мистецтво.

Коли ідеалістична школа вказала лише на звязок мистецтва з психікою людини та надавала мистецьким творам суґестивне значіння, то формалістична школа поглибила цю проблему не тільки на зміст, але й на форму мистецького вислову,

хоч і ставила понад усе інтуїцію та волю артиста, абстрагуючи від його свідомості. Це останнє піднесла еволюційна школа, вказуючи водночас на тісний зв'язок мистецтва з цілим життям, як біологічним процесом, також підносячи значіння генетичного розвитку, як суцільного й послідовного розвитку людської культури у постійній безупинності. Далі приходить напромак, що має загальну назву соціологічного — від позитивно-ідеалістичної соціології мистецтва Тена до т. зв. історичного матеріалізму. Соціологічна школа вказала на зв'язок мистецтва з суспільним життям та соціально-господарськими явищами. Ось основні думки цієї школи:

„Мистецтво — продукт суспільства”.

„Твір мистецтва визначає зв'язок із кожночасним загальним станом духового та матеріального життя” (Тен).

„Кожний новий громадський устрій вимагає свого мистецтва” (Є. Фор).

Найновіша школа мистецтвознавства, під впливом новітніх напрямків (пуризм, конструктивізм, функціоналізм), висунула також цілу низку важних (хоч і не нових) проблем у зв'язку з механізацією життя та поступом техніки: вказують на потребу злиття мистецтва з технікою, більшого контакту мистецтва з ремісництвом; підносять значіння вжиткового (промислового) мистецтва та репродуктивної техніки, як могутніх чинників поширення мистецтва серед найширших верств людності та як виховних засобів (друк, кіно, радіо). Усі ці напрямки мали у великій мірі характер космополітичний, із відтінком універсалізму — на специфічні обставини і спеціальні вимоги окремих народів звертали увагу рідко.

Для кращого сприймання і „споживання” мистецького твору треба передовсім віднайти відповідну форму, характер, тон — співзвучні з минулим, вдачею, вподобами народу. Не менше важно з'ясувати: яким способом і через які поодинокі галузі мистецтва, зокрема промислові виробы, — твори мистецтва будуть найбільше доступні та максимально корисні для даного народу й даних умов.

Та віднайти відповідну дорогу до народніх мас та подати їм „зрозумілий” твір — цього мало. Треба цими творами викликати зацікавлення, захоплення, ентузіазм. А це можливе тільки тоді, коли є зв'язок з минулим, коли існує історична безупинність, і коли свіжа, модерна творчість черпає свої засоби, ідеї, форми з попередніх надбань, одне слово: коли мистецтво твориться на певному ґрунті національної культури. Цей творчий процес мусить відбуватися рівночасно й послідовно в усіх ділянках, він мусить переводитися різними засобами. Систему мистецького виховання треба розбудувати в усіх ланках суспільно-національного життя згори додолу і з цим-

тру до найдальших периферій. Вона повинна обіймати: 1. працю науково-дослідну; 2. шкільництво; 3. працю організаційну й видавничу працю та пропаганду.

З відродженням української державности 1917. р. така розбудова поступала далеко вперед. Повстала Українська Академія Мистецтв, оживилася діяльність у інших мистецьких школах нижчого типу. Почалася інтенсивна дослідча праця й популяризація українського мистецтва серед ширших народніх верств.

Цей величезний і справді імпозантний пробуд національної енергії годі було спинити і в пізніших часах (після 1920. р.), не вважаючи на всі „скорпіони” й цілу нехить нових володарів. Ще до 1932. року на корінних українських землях ішла інтенсивна праця, там нагромадилися справді величезні надбання в галузі українського мистецтва й мистецького виховання. Зокрема багато зроблено для виховання нових кадрів мистців і мистецтвознавців (Мистецькі Інститути в Києві, Харкові й Одесі, мистецько-промислові школи в Кам'янці, Межигір'ї, Миргороді, Києві, Одесі й Харкові). Видано величезну кількість праць, які торкалися історії українського мистецтва та народнього (селянського) мистецтва. Розроблено чимало питань із теорії мистецтва й мистецького виховання. Почато теж видавати популярні книжки й популярні репродукції (згадати хоч би серію монографій „Українське малярство”, портрети українських письменників Жука, популярні народні літографії Падалки та багато ін.).

Але після 1932. р. прийшов цілковитий погром українського мистецтва. Мистецький Інститут у Києві „зредуковано” лише до двох відділів (маларського й різьбарського), архітектурний — зовсім зліквідовано, графічний — „перенесено” до Харкова і „зреформовано”, зводячи його до типу середньої школи, а в дійсності — зовсім знищено цілий Інститут у Києві. Геть-чисто скасовано дві найкращі мистецько-промислові школи у Кам'янці та в Межигір'ї. Зовсім припинилася дослідча праця. Найкращі мистецькі осяги визначних українських мистців і цілих мистецьких напрямків проголошено небезпечними „фашистівсько-націоналістичними ухилами”. Навіть модерний конструктивізм визнано „українською націоналістичною вигадкою”!...

Ще деякий час толерували пропаганду (на виставах і в виданнях) українського народнього (селянського) мистецтва, але згодом і тут відкрито „небезпеку”.

У Галичині прокид національної енергії в галузі мистецтва останніми часами теж прибрав широкі й навіть стихійні форми.

Правда, спершу мистецьке життя було зосереджене лише в тісному колі мистців і мистецтвознавців, котрі мусіли перевести велику організаційну працю та вести завзяту боротьбу з байдужністю громадянства до явищ мистецького життя. Але в останніх двох десятиліттях і тут можемо виказатися поважними досягками — в дослідчій праці, засобах пропаганди (вистави, лекції, преса). Зокрема значні успіхи помітні у графічній праці. Важне також і те, що мистецтво знайшло собі дорогу до промислу. Появилось кілька спроб популярних видань, призначених для найширших верств людности. Та найважливіше — що найбільший успіх і признання здобула собі серед громадянства та праця мистців, яка свідомо йшла в напрямку творення національного мистецтва змістом і формою!

Останніми роками ми стали свідками цікавого явища — свого, національного мистецтва вимагають уже широкі народні маси, головню — свідоме селянство. Наслідком цього повстало чимало приватних підприємств і зокрема видавців, що почали нашвидку „продукувати” вироби масового збуту — нажаль, дуже часто низької мистецької вартости.

Загалом треба ствердити, що в Галичині всі явища мистецької праці, хоч і які вони цінні, повстають переважно спонтанно, випадково, навіть хаотично. Тимто не в усіх ділянках мистецької праці вони заступлені рівномірно, а деякі її галузі світять пусткою — явище дуже небезпечне, бо воно загрожує заломом цілого мистецького „фронту” — коли розбудова йде не послідовно, не систематично і не в усіх ділянках життя.

*

Маючи перед очима програму, намічену вище в чотирьох точках, приходимо до таких висновків:

1. Д о с л і д ч у п р а ц ю слід провадити на міцних наукових основах, з одним кермівним центром: праця має бути планова, міцно звязана з потребами й вимогами сьогочасного українського життя; поруч із теорією та історією українського мистецтва, треба звернути особливу увагу на досліди народного (селянського) мистецтва та загалом ремісничо-мистецької праці в найширшому розумінні цього слова.

2. Ш к і л ь н и ц т в о — одна з найбільш занедбаних ділянок мистецько-виховної праці в Галичині, а при тім одна з найбільш пекучих потреб, яку треба виповнити в першій мірі і прискіпшеним темпом. Правда, ми маємо високо-кваліфікованих мистців, так мовити, „сальонових” галузів мистецтва: сталюгового малярства й портретного різьбарства, алеж нам дуже бракує кваліфікованих мист-

ців і техніків мистецького промислу для цілей організаційних і навчальних. Ще більше: ми помічаємо постійний підупад техніки та мистецького рівня мистецько-промислових виробів та самого виробництва. Тимто нам треба передовсім заснувати мистецько-промислову школу вищого типу з відділами: декораційним, графічним, малярським та відділами ужиткового мистецтва. Серед наших умов особливо життєвого значіння набирають відділи: перший і четвертий. У декораційному відділі треба буде широко розробити програму проєктування архітектурних інтер'єрів, менших архітектурних об'єктів, мебелі та різних галузів декораційної праці. Графічний відділ має приготувати високо-кваліфікованих мистців-техніків друкарської праці, книжкової графіки, плякату, реклами й ужиткової (промислової) графіки. Малярський відділ мав би найбільшу увагу звернути на монументальне малярство й малярську техніку. Широкі завдання мусить мати відділ ужиткового мистецтва з окремими підвідділами, відповідно до потреб і матеріальної змоги (ткацький, деревообрібний, керамічний, металеобрібний і т. д.). Маючи високо-кваліфікованих мистців-техніків ужиткового виробництва, ми зможемо приступити до творення на більшу скалю ремісничих шкіл нижчого типу. Тепер уже не може бути двох думок про пекучу потребу таких шкіл у всіх різноманітних галузях ремісничо-мистецького виробництва. Зокрема можна відчувати (на всіх етнографічних українських землях) потребу таких шкіл: кімнатного й рекламового малярства, каменеобрібних і бетонорізьбарських, деревообрібних, ткацьких і гаптарських, керамічних, фотографічних, модельярських і шкіл виробів шкіряних.

3. Організаційну працю треба переводити не згори, не бюрократичними способами, але шляхом — самоорганізації та кооперації. Тимто особливе значіння мають мистецькі організації — фахові, самоосвітні та професійні — як організаційна верхівка цілого мистецького і промислового виробництва. Наше громадянство мусить пронятися думкою, що мистецькі товариства чи організації артистів-мистців і ремісників-мистців, це не лише об'єднання-корпорації з метою „оберігати свої інтереси” або продавати свої твори та вироби, але що це дуже важна й необхідна ланка суспільного й господарського життя. Мистецькі товариства мають величезне значіння, як організаторський і кермівний чинник національного організму, як чинник творчий, спонукливий, ініціативний, винахідний, чинник, що шукає й витворює нові й новітні форми життя. Саме серед мистців і техніків повстають нові ідеї, творяться нові форми матеріальної культури, нова мода в усіх виявах і галузях національного життя й побуту. Тимто громадянство му-

силь бути в постійному контакті з мистецькими товариствами, сприяти їх розвиткові та всіма засобами їм допомагати (в державних народів скрізь тепер цю акцію провадить держава). А в нас, *щодо контакту, панує помітне повне незрозуміння*. Приклад на це дають різноманітні вистави й мистецькі конкурси, які „відбуваються” звичайно без участі мистецьких товариств або поодиноких мистців. В добре зорганізованому суспільстві вистави (не тільки чисто-мистецькі, але й усі інші — промислові, наукові, книжкові і т. д.) відбуваються завжди за допомогою мистців чи цілих мистецьких корпорацій, а мистецькі конкурси виключно за посередництвом мистецьких товариств. А в нас одне і друге улаштовують „самодільним”, аматорським способом, то й не диво, що ефект із таких вистав, показів і конкурсів звичайно невеликий...¹⁾.

Крім самоорганізації цих вищих, керівних чинників мистецької праці, треба б перевести організацію, чи, точніше сказати, консолідацію ремісництва для того, щоб піднести саме виробництво (особливо домашній, селянський промисел) до вищого технічного й мистецького рівня. Для цього, крім шкіл, мусить послужити кооперація ремісничого виробництва. Очевидна річ, що цю складну й досить важку працю треба перевести після попередньої науково-дослідчої праці на місцях, а пізніше в тісному контакті з останньою.

4. У видавничій праці можна було б визначити дуже широку програму, але, маючи на увазі тяжкі умови української видавничої справи, ми зупинимось лише на головніших моментах видавничої діяльності та на особливо заведбаних її ділянках. Розуміється, дуже треба б привітати таку думку, щоб у нас заступлені були всі види мистецьких видань, присвячені кожній галузі мистецтва й розраховані для кожного читача, с. т. видання наукові й популярні, зокрема з теорії та історії мистецтва, модерного мистецтва, мистецького виховання та освіти у формі окремих видань, часописів, образів і т. д. Але покищо досить буде звернути увагу на доволі поширений тепер у цілій Європі тип часопису, а саме часопис ужиткового мистецтва, котрий у нас *іще зовсім незнаний*, хоч який він дуже потрібний і мав би чималий попит, отже — часопис, присвячений житловій (мешканевій) культурі та загалом матеріальній культурі в усіх галузях ужиткового виробництва (мистецько-промислові вироби, практичні поради, ручні праці й т. д.).

¹⁾ Не треба доводити, яке значіння мають спеціальні мистецькі вистави, лекції, реферати з мистецтва, улаштовувані мистецькими товариствами та іншими організаціями...

В теперішніх часах, у часах прокиду національного життя, особливого значіння набирають видання із староукраїнського мистецтва, зокрема видання — з промислового мистецтва, включаючи сюди і т. зв. народне (селянське) мистецтво, що є також галуззю вжиткового чи то промислового мистецтва. І треба вже раз покінчити з типом видань, який у нас називають популярним, с. т. виданнями друкованими на поганому папері, з невідповідним оформленням і, не дай Боже, з кольоровими репродукціями. А тимчасом лише добрі такі видання можуть мати успіх і то успіх подвійний — для самих видавців і для піднесення інтересу та поширення національного мистецтва серед найширших верств людности...

Занедбання, а то й утрата народнього мистецтва сталися у великій мірі через брак непереривности народнього виробництва: поступнево затрачувалися мистецькі зразки, підупадала техніка виробництва; старі способи передавати знання з покоління на покоління, серед теперішніх умов життя, вже не вистачальні. З другого боку, інтерес і практичне використання народнього (селянського) виробництва останніми часами помітно зростає. То й завданням української інтелігенції, що вийшла переважно з селянства, мусить бути — повернути народові його народне мистецтво популярними, дійсно добрими виданнями з народнього (національного) мистецтва. Бо коли ми цього не зробимо, то нам в аки н у т своє мистецтво інші народи...

Для пробуду інтересу до промислового мистецтва, а заразом до рідної промисловости, що має необчисленне у своїх наслідках значіння для життя української нації, — треба ще в повній мірі використати всі засоби позашкільного навчання й самоосвіти. Для цього треба видавати передовсім спеціальні підручники ручних праць для дітей, юнаків, дівчат і дорослих та треба створити спеціальний часопис ручних праць. Водночас теперішні українські часописи для дітей і молоді мусять більше уваги звертати саме на ручні праці, додаючи до часописів окремі зразки ручних праць, у формі аркушів рисунків для виліплювання з картону, вирізування на дереві, металі, жіночі праці і т. д.²⁾

Зовсім облогом стоїть у нас справа з фаховими підручниками ремісничого виробництва, хоч це справа — першорядної ваги. Бо ж серед ремісничих виробів ми живемо й дихаємо, через них вноємо в душу молодшого покоління ціле розуміння

²⁾ Ще в рр. 1920—1923. автор цих рядків робив конкретні пропозиції львівським видавцям, але, нажаль, не знайшов зрозуміння...

життя — усі думки про красу й національну культуру. Не будемо тут говорити про „вищі” прояви мистецтва, але про... кімнатне малярство, рекламове малярство, вироби з дерева, металю, шкіри, кераміку, палітурництво, ткацтво, гаптарство і т. д. — все це мусить мати відповідні підручники для самоосвіти та удосконалення ремісничої техніки, з відповідними вказівками та зразками нашого багатого національного мистецтва.

Величезне значіння для мистецького виховання широких народніх мас має також видавнича діяльність в обсязі популярних р е п р о д у к ц і й. Сюди входять образи релігійні, історичні, образи новітнього мистецтва, портрети історичних діячів, письменників, мистців, популярні гумористичні образки і т. д. Поруч із цим зразки народнього мистецтва, зокрема орнаментики, можна добре використовувати й поширювати через такі вироби вжиткового характеру, як тапети, декораційні кольорові папери, вирізки, штучні квіти і т. д. Правда, останніми часами таких „популярних” українських видань є чимало, але, нажаль, більшість із них стоїть не на висоті свого завдання, вони часто дуже низької мистецької вартости — явище дуже небезпечне і шкідливе, може скінчитися повним крахом, як це вже не раз бувало в різних народів: з одного боку, будуть гостро критикувати їх і поборювати мистці і знавці мистецтва, з другого боку — зросте недовіря покупців до своїх видавців. Тут мусить прийти негайна поправа. Наші видавництва мусять закинути примітивні аматорські способи ведення справи, а послугуватися працею фахівців, кращих українських мистців і мистецьких товариств.

Усі засоби мистецького виховання, згруповані в чотирьох точках — як праця дослідча, освітня, організаційна й видавнича, — мусять бути пересякнуті і в формі й у змісті мистецького вислову — справжньою, непідробленою, оригінальною творчістю на ґрунті національного мистецтва. Це перша передумова й запорака успіху цілої акції.

Повернім народові те, що від нього загарбано протягом віків!

